

SCHMITT JENŐ HENRIK

LÉLEK ÉS SZELLEM

Fordította: KÉPES FERENC

BUDAPEST, 1921.
HENTSCHEL HENRIK KÖNYVNYOMDÁJA
V., VÁCZI-ÚT 14.

LÉLEK ÉS SZELLELEM

*Schmitt Jenő
1913. január 1-én
tartott berlini
előadása.*

Azokról a dolgokról, helyesebben működésekről beszélünk, amelyeket kéteseknek lát mai szenzualista*) érzelmű világunk. Arról szólunk, amit léleknek, vagy szellemnek szoktunk nevezni. Mindenekelőtt azonban tisztáznunk kell azt a kérdést, milyen alapon tekinthetünk valamit egyáltalán valóságnak. Korunknak pusztán a külső megismerésben tevékeny, felületes gondolkodásmódjával szemben ismételten hangsúlyoznom kell, hogy valóság csakis benső átélés lehet és hogy egyáltalán semmi másról sem beszélhetünk se égen, se földön, csakis *belső* átélésről. Másról szólni, mint Délvilágunknak valamilyen átéléséről — értelmetlenség. Egyéni *belső* világunk körén kívül eső valamiről pedig csak abban az értelemben szólhatunk, hogy

*) Szenzualizmus az az elmélet, amely ismereteinket az érzékekből származtatja.

azt a valamit belső átélésünk másnemű alakjának, belső életünk alaphangulatától eltérő formájának tekintjük. Mindenesetre érdekes és megfejtendő a kérdés, hogyan tudhatunk belső átélésünk olyan módjáról is, amely idegen tőlünk, ilyen belső élet-tények mögött azonban nem rejtőzik semmi. Valami nem jelentkező, kísérteties „magánvaló” a határfogalom formulájával sem menthető, mert határnak csupán úgy van értelme, ha e kettő között fekszik. Szükségképen adva van tehát valami módon bensőleg a második is. Amennyiben tehát azt a másodikat határozatlannak akarjuk felfogni, e felfogás világos értelme csak az lehet, hogy ez a második is ott mozog a benső adottságok változataiban. Egyéb értelme e felfogásnak nem lehet, mert amennyiben ez a második elesik, vele együtt esik a határ maga is és ily módon határról beszélni nem. egyéb üres fecsegésnél. Amint hogy a tagadásnak általában csak annyiban van értelme és valósága, amennyiben a logikai gondolkodás változat működéseként jelentkezik, ahogy ezt már évekkkel ezelőtt igazoltam. Már többszörösen igazoltuk, hogy a háromméretű teret az érzéki tapasztalatok körében nem találhatjuk. A modern fizika is csak erőközpontok, erővonalak és felületszerű keresztrezgések formájában ismeri a fizikai világot és nem ismer többé térbetöltő, rugalmas étert.

így tehát a tér jelenségével olyan életrétegbe léptünk, amely már nem fizikai. Ezt az életkört elsősorban lelkinek, másodsorban szellemnek kell tekintenünk. Egyik esetben sem foglalkozunk valami külvilágról, vagy külső valóságról szóló költészettel. A természet-tudomány nem létesülhet ilyen költészet nélkül, a belvilág kutatója azonban nem léphet erre a térre. Amit magunkon kívülvalónak ismerünk meg, csak belvilágunk ismeretképeinek formájában lehet adva számunkra. Ebben az értelemben minden természettudományos szemlélet többé vagy kevésbé meg-alapozott költészet.

Valóság, amely magunk vagyunk, amelyet ép ezért rendíthetetlenek ismerünk : a háromdimenziós* szemlélet. Nagy lépéssel vitte előre Kant a megismerést, amikor megállapította, hogy a tér nem az érzéki dolgok, hanem a mi intellektusunk**) formája.

Vizsgáljuk meg most már a teret és pedig elsősorban mint képzeletalakulást, ahogy

*) Dimenzió: hatványozottság abban az értelemben, hogy a magasabb forma a maga teljes alakjában eltűnedező határmegjelölésként tartalmazza az alsóbbat, mint a vonal a pontot. Ez a viszony tehát nem az egész és rész, hanem a teljes tágasság és végső beszűkültség viszonya, amelyben a magasabb az alsóbbat minden mozzanatában tartalmazza.

(A fordító.)

**) Intellektus: az érzékiénél magasabbrendű szemlélet, képzelet vagy észműködés.

már az állatoknál látjuk. Honnan tudunk egyáltalán háromdimenziós térbeliségről? A háromdimenziós háttérrel a képzelet szövö az érzéklet felületszerű adatainak kiegészítése végett. Igen lényeges, hogy a tevékenységet benső tényállásában vizsgáljuk, nem pedig összehasonlító vonatkozásban, szembeállítva valami külső valósággal, amelyet a képzelet képmásolatokban előállít. A képzelet belülről tekintve nem más, mint a szerves élet alapja. A képzelet óceánjában, ebben a szerves tevékenységben mozog – mint a hab a tengeren – minden fizikai. A régi világképnek tökéletesen meg kell változnia a modern fizika korszakos átalakulása és a belvilágnak ezzel egybevágó adatai alapján. A képzelet egyik alapvonása a változékony-ság (variabilitás) és ebben az értelemben a határozatlanság. A természetismeretre vonatkozólag akkép jut kifejezésre a képzeletnek ez a sajátossága, hogy mindaddig meghatározatlan, mi van a tapasztalt felület mögött, amíg az érzéki tapasztalat újabb felületet nem hoz színre. A képzelet ennek a felületszerűségnek, mint külső érzéki valóságnak változataiban mozog. Ámde a lehetőségnek ezek a változatai képezik sajátos tartalmát magának a képzelettevékenységnek, ennek a mérhetetlenül gazdag benső valóságnak. Az a tény, hogy a képiesnek változatai oly szertelen gazdagságban jelentkeznek,

a képzelet szerves alaptermészetére mutat. A szerves élet mérhetetlenül finom és gazdagon tagolt és ebben különbözik a fizikaitól, amely egyhangú, szegényes módon tagolt. A szerves tevékenység mérhetetlen gazdagságba és mérhetetlen nagyságba vezet bennünket és ezért, ha belülről tekintjük, kozmikus*) alakot ölt. Képzeletünkben sehohsem állhatunk, meg. Tovább hatolunk térről-térre, működésünk mérhetetlen gazdag változatokban mozog. A fizikai magában foglalja a mérhető jelenségek körét, a szerves testben pedig olyan határműködésekig jutunk, amelyek a mérhetetlen finomba kapcsolódnak, ahogy ezt korábbi előadásunkban kifejtettük.

A* mérhetetlenbe vezet bennünket a szerves működés és a lelki működéssel be is léptünk a mérhetetlenség birodalmába. Tisztán láthatjuk eképen, hogy milyen durván értékeli a lelket nemcsak a materialisták, vagy monisták**) közönséges felfogása, de a spiritisztáké***) is. Már a modern fizika értelmében nincsenek elkülönített atomok,****) nincsenek vezetőbe bezárt működések ; min-

*) Kozmikus : a szervezett mindenséget átható.

**) Monizmus: egyelvűség. A német monista-szövetség értelmezésében ez annyit jelent, hogy a mindenség végelemezésben egy minőségű működés.

***) Spiritizmus: kísértetszerű lélekben való hit, amely a szellemet is a képzelet formájában fogja föl.

****) Atom : parány, vagyis az anyag végső eleme.

den kozmikus jellemet ölt. Már azért sem, foghatjuk fel a lelki tevékenységeket úgy mintha az agyvelőbe, vagy valami képies szellemfantomba volnának bezárva. „Ahogy minden atomot mérhetetlenbe derengő sugárkör vesz körül, úgy még sokkal inkább minden szervest. A Délvilágnak ez a mérhetetlensége nem válik tudatossá az állat, csak az ember számára. Ez a tudatosság azáltal áll elő, hogy az ember a szemléletnek még sokkal magasabb fokáról tekint alá az egyszerű szerves életre. Ez a magasabb szemléleti fok végtelen magasságba emelkedik az egyszerű szerves fölé. Az életnek ez a szférája*) a szellemi.

Mi nem költünk tehát holmi lelket vagy szellemet. Belső szemléleten alapuló tudomány vezet bennünket. Belvilágunkban úgy éljük át önmagunkat, mit végtelen finomba és végtelen tágasba hatoló látást, és ezt nevezzük szellemi működésnek. Ez a működés első sorban egyénített formában jelentkezik, mint a szerves tevékenység általában. Ha a szerves alatti életkörből indulunk ki, észre kell vennünk, hogy már az éterrezgések is gazdag tagoltságot mutatnak. A szerves élet rezgései pedig mérhetetlen finom tagoltságban jelentkeznek. Az egyénítettség és az „én” titka, amely minden szer-

*) Köre

ves természetű átélést „kísér”, úgy oldódik meg, mint az élethangulat sajátos alapüteme. Egybevág ezzel a természetkutatók felfogása, amely szerint minden szerves faj a többitől különböző protoplazmával*) bír. Bármilyen lépjen is az egyéni tudatba, követnie kell ezt a sajátos ütemet. Ezzel szemben figyelemreméltó, hogy már az érzéki tapasztalatok körében idegen hangzatok lépnek elénk, amelyek eképen a mi sajátos működésünkön kívül eső tevékenységszférára, valami külvilágra utalnak. Ez a látszólagos ellentmondás megoldódik azonban a rezgés tan alapján. Hogy az alaphangulat az egyénnél mindenkor azonos marad, nem zárja ki, hogy az egyéni életritmus legfinomabb rezgés hangzatához más, durvább hullámok ne idomuljanak és kapcsolódjanak. Ezek a durvább hangzások képezik az alhangot, míg az egyéni ritmus a felhangok formáját ölti. Ám a fizikaiból folyó durvább hangok intenzív-ebbek.***) Ezekkel szemben az egyéni élethangulat alapüteme úgyszólván háttérbe szorul. Ezért jelentkeznek oly intenzív, rikító és világos módon az érzéki tapasztalatok, amelyeket a fizikai külvilágra vonatkoztatunk. Ámde külsőkként nemcsak a külső érzéki

*) Protoplazma : sejtanyag.

***) Intenzív: erővel teljes, abban az értelemben, hogy a működésben annak alapelemei elevenen érvényesülnek.

benyomások és a beidegzés állapotai jelentkeznek. Életritmusunktól idegen hangulatrezdülések visszhangoznak a tulajdonképeni lelkiben, azután meg a végtelenség életkörében, a sajátos szellemiben is. Ép ezek az idegen, érzéki tevékenység által megrezdített és ezért különösen intenzív hangulatrezdülések szolgálnak főképpen arra, hogy az eredetileg csekély intenzitású magasabb élettevékenységekbe energiát **) szállítsanak, hogy tehát a magasabb életkör elevenebb és pontosabb alakban jelentkezzen. Ennél fogva lelki és szellemi életkörünkben is uralkodni fognak ezek a hangulatrezdülések, amelyek életünk egyéni alaphangzásától idegenek. E jelenség tehát idegenként nyomul beléletünkbe. Képzeletünk terében és a geometriai térben ezért nem önmagunkként éljük át önmagunkat, hanem tőlünk idegen külső valóságként. Mert képzeletünk tevékenysége háromdimenziós, ezért oly nehéz általában legyőzni azt a hajlandóságunk amely a fizikai külvilágot bíráló nélkül és dogmatikusan***) háromdimenziósna akarja felfogni.

Már a lelki átélés mennyei éter, kozmikus jelenség. A képzelet szárnyai azok, a melyekkel e működés magasságaiba emelkedünk. A képzelet alakulásainak mérhetett

**) Energia: erőműködés.

***) Dogma: tekintélyen alapuló tétel.

lenségében és mérhetetlen finomságában nyilvánul meg, mi a lélek a valóságban. A lelki működés valóságát képies véges fantomokra, vagy holmi fantomszerű, sőt fizikai anyagi képies csoportosításokra korlátozni, nem egyéb, mint durván félreismereni a lelki tevékenységet. Ez a durvaság egyaránt terheli a spiritisztákat és materialistákat. így pld. Blawatzky asszony „Leleplezett Isis” című munkájának egyik helyén az ember lelkét holmi ködoszlopnak nézi, amely alkatrészeire bomlik mint a gőz. A lelki működés határtalan távolságokba és határtalan finomságokba ható világot.

A lelkiiséget és sajátosságait tehát nem költöttük, nem tételeztük fel és nem hiposztazáltuk *) természet tudományos értelemben, hanem pozitíve **) bemutattuk, mint a belső átélésnek a fizikaitól gyökeresen különböző szféráját, abban az értelemben, hogy (a tudattalan problémájától ***) eltekintve, amit szintén megoldunk) a jelenség mögött semmiféle kísérteties magánvaló lényeg nem rejlik, így mutatjuk be azt is, amit szelleminek nevezünk.

Belsőségünknek mely tényei, átélésünknek mely működésmódjai kényszerítenek

*) Hiposztazálás : valami tulajdonságot vagy cselekvést önállóan létezőnek elképzelni.

**) Valóságosan, biztosan

***) Megoldandó feladat, kérdés.

minket arra, hogy a mérhetetlenül működő lelki-szerves életkörön túl az életnek gyökere- sen más formájába hatoljunk? Ez a forma a logikai matematikai tudat életköre, és általában a tudat működésének az a módja, amely a képzelet minden nagyságán túl tér és idő fölé emelkedik és végtelent és időfelett valót jelent. Már a művészi-képies, az esztétikai*) és religiózus forma is ilyen, bár még a képiest állítja a homloktérbe, mégis úgy mutatja be azt, mint tér és idő fölött lebegő sajtyszerűn tisztult képességet, amely eszményi „látszatként” tündököl minden profán**) fizikai és pszichikai realitás***) fölött és a végtelennek és öröknek sejtésével tölti el az embert. A logikai-matematikai****) tudatban azonban végleg lehullanak a végtelenség képfátyolai és megnyílik a végtelen, mint a képies minden lehető változatának egybefoglalása. Csakis úgy alkothatunk törvényt, amely *kivételt nem tűr*, amely tér és idő korlátain felülemelkedik és végtelen tartalmi gazdagságot foglal össze és tekint át azzal, hogy a képies variálásának minden lehetőségét magában foglalja. A szigorú értelemben vett végtelent nem foghatjuk fel

*) Esztétikai : Széptani.

**) Profán : eszményietlen, világiás.

***) Pszichikai realitás : lelki valóság.

****) Logika : észtan. Matematika : számtudomány.

pusztán úgy, hogy képzetek halmozását korlátozás nélkül folytatjuk, mert azzal, hogy képzetkombinációk egybevágó eseteit tetszés szerint halmozzuk, nem juthatunk el a szigorúan általános érvényességhez. Az ilyen eljárás nem kezeskedik a törvény kivételt nem tűrő érvényessége dolgában. A végtelent soha sem érheti el a képzelet. Joggal mondja Haller, nem jutunk közelebb a végtelenhez, ha a csillagrendszerek billióit halmozzuk is egymásra, ámde előttünk van a végtelen, ha levonjuk (absztraháljuk). Annyiban helyes ez az állítás, hogy ez a halmozás elenyésző határmegjelölése a szigorúan mértani végtelennek, ahogy a képzelet egész világa differenciális*), határmegjelölés a sajátos végtelennel, a logikai életkörrel szemben, amelyet magasabb dimenziókörnék nevezünk. A geometriai teret oly kevéssé lehet képzeletformákká szűkíteni, mint a háromdimenziós térbelit utólagosan síkokból összeállítani, vagy felületekből származtatni. Lelket és szellemet ezért szigorúan meg kell különböztetnünk. Itt válik világossá, hogy mindennek sajátos alapja, a tudat és élet minden formájának forrása az ész világossága, amelyről az alsóbb életformák úgy válnak le, mint felületek a kockáról, és amely sohasem származhat alsóbb formákból. Az

*) Differenciális: eltűnedező, elenyésző.

ész világossága, ez a legbizonyosabb valami, nemcsak minden nagyság, minden terek és idők felett lebeg, de magában tartalmazza az egyéniségek tengerét is, mert az ész törvényei minden egyéniségre is kötelezők kivétel nélkül. Mikor szellemi fényről beszélünk, nem értjük alatta valami mesebeli istenség lényét, hanem az egyéniség felett való ész fényét, a logos*) istenségét.

A gnózis**) istensége tehát nem a pusztá hit, hanem a szemlélet tárgya, mindenki részére, aki önmagára, aki saját bensőségének legmagasabb látásaira eszmélt. A legmagasabb fény mindenestre árnyszerű, élettelen formában jelenik meg az embernek. Az ész gondolatai jeges borzongással hatják át az embert. Ez az oka annak, hogy különösen a mi korunkban nagy nehézséggel jár a megismerés terjesztése. Az ember legsajátabb szelleme még élettelen, mélyen halott. Ámde más utón nem szabadulhat az ember abból a félállati sülyedtségből, amelyhez alsóbb életműködései kötődnek, mint az ész tiszta világossága útján, és aki legyőzi azt a fagyos borzongást, visszahódítja a menyországot az ész menyői gazdagságának és boldogságának éterében. Mert a modern ember, nem találhatja meg többé menyországot mint valaha úgy, hogy képekben megnyugszik.

*) Logos : megnyilatkozó gondolat, ige.

**) Gnózis : megismerés.

És ezzel egy derűsebb jövőbe vetettünk pillantást. A jövő kozmikus látásra és átélésre tör ; derűs távlatokba a félállati vak-ság szánalmas korlátoltságából, amiben fogva van az állatember a lelkiről és szellemiről alkotott képzetével. A megismerésnek e szent éterébe tör a fényesebb jövő, és egyedül itt van az ember igazi hazája. Mért mutatja a történelem oly szomorú képét az elnyomásnak és elaljasodásnak? Egyesek és az uralkodó körök rosszakaratát szokás okolni. Pedig ez az ok ott van az uralkodó szellemi sötétségben, az emberi öntudat szánalmas korlátoltságában. Amíg az emberek a teológia gondolkörében élnek, vagy a materializmuson csüggnék, amíg nem látják önmagukat úgy, mint határtalan fényözönben működő végtelent : addig az erkölcsi és társadalmi nyomorúság szükségképpen ered a homályba borult bensőségből;

A világtörténelem minden feladata az, hogy a megismerés magasságaiba feltörjön. Csak az ész önismerete jelent világmegváltást, sivár babona minden egyéb. Aki tehát szabadságot akar, kell hogy a szellemi önmegismerést akarja és érte küzdjön. A világ megváltását ne várjuk külső megváltótól, de cselekedjünk a napisten ígéje szerint és várjuk az önismeret feltámadását önmagunkban és embertársainkban. Ezért nem pusztá-

elmélet a mi tudományunk, ezért szentség és religio.*)

*) Religio: belső köteléket, ebben az értelemben, tehát vallást jelent.